

TÜRK İSTİHBARATININ MODERN İSTİHBARATA GEÇİŞ SÜRECİNDEKİ UYGULAMALARININ TÜRKİYE'DE DEMOKRASİNİN GELİŞİMİNE KATKILARI

Aykut ÇAĞLAK*

ÖZ

Bu çalışma, Türk istihbaratının uzun bir zaman dilimine yayılan modern istihbarata geçiş süreci çerçevesinde, Türk istihbaratındaki modernleşme çabalarının Türkiye'de demokrasi düşüncesi ve uygulamalarının tarihi gelişim sürecine ne şekilde katkı yaptığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. İstihbarat faaliyetlerinin yasal zemine oturtulması ve kurumsallaştırılması demokrasi uygulamalarının tamamlayıcı unsurlarından biridir. Bu bağlamda; I. Abdülhamid, III. Selim, II. Mahmud, Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerinde istihbarat işlerinin kurumsal ve yasal çerçeveye oturtulması çabaları; İttihat ve Terakki'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimindeki etkisinin giderek arttığı dönemde ilk kurumsal istihbarat organizasyonu Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurulması ve Milli Mücadele döneminde istihbarat faaliyetlerinin belirli yasa ve yönetmelikler doğrultusunda yürütülmesine özel önem verilmesi gibi konular bu çalışmanın inceleme alanı içerisine girmektedir. Çalışmada bu konular, tarih ve istihbarat disiplinlerinin metotlarını gözeten disiplinlerarası bir yaklaşımla ve tarihsel süreklilikler de göz önünde bulundurularak değerlendirilmektedir. Böylece Türkiye'de demokrasinin yerleşmesi sürecinin bir de istihbari boyutunun bulunduğu tarihsel olgularla açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Milli Mücadele, Modernleşme, Osmanlı İmparatorluğu, Türk İstihbaratı.

---

* Dr., T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, a.caglak@vgm.gov.tr - aykut979@yahoo.com, (ORCID: 0000-0001-5843-7422).

THE PRACTISES OF TURKISH INTELLIGENCE AND ITS CONTRIBUTIONS TO DEMOCRACY IN TURKEY DURING THE TRANSITION TO MODERN INTELLIGENCE

ABSTRACT

This study aims to demonstrate, in what way the modernization efforts of Turkish intelligence contributed to the development of democratic thought and practice in Turkey within the framework of transition to modern intelligence which had spanned a long period of time. Forming a legal base for intelligence activities and institutionalizing of intelligence are complementary elements of democracy practices. In this context, the efforts to put intelligence affairs within the legal and institutional framework during the period of Abdülhamid I, Selim III, Mahmud II, Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz and Abdulhamid II; the establishment of the first institutional intelligence organization (Teşkilat-ı Mahsusa) during the period when the influence of the Committee of Union and Progress in the administration of the Ottoman Empire gradually increased; and, paying special attention given to the execution of intelligence activities in the period of the Turkish National Struggle (Turkish War of Independence) in line with certain laws and regulations were within the analysis area of this study. In this study, these issues are evaluated with an interdisciplinary approach that takes into account the methods of history and intelligence disciplines, considering historical continuities. Thus, it is aimed to explain by the historical facts that there is also an intelligence dimension in the process of establishing democracy in Turkey.

Key Words: *Democracy, Modernization, Ottoman Empire, Turkish Intelligence, Turkish National Struggle.*

Extended Abstract

Taking shape of intelligence activities within the framework of certain rules, legal regulations and institutionalization shows the level of democracy in a country. This study questions whether the modernization efforts of Turkish intelligence contributed to the development of democratic thought and practice in Turkey within the framework of modern intelligence transition process of Turkish intelligence. The transition to modern intelligence in Turkey extends from the last quarter of the 18th century to the first quarter of the 20th century. The study aims to examine the practices of Turkish intelligence that contribute to the development of democracy in this process and to explain how these practices have improved over time.

The study takes an interdisciplinary approach by using the methods of history and intelligence disciplines and takes into account historical and intelligence continuities. Besides the documents that can be detected in Presidency of the Republic of Turkey Directorate of State Archives Republic

Archive (BCA) and Military History and Strategic Studies Department of Turkish General Staff (ATASE) Turkish War of Independence Collection (1919-1922) (İSH), secondary resources has also used in this study. Secondary sources were also paid attention to be sources that have carefully analyzed archival documents. Therefore, the methodology and resources used in the study ensures that the thesis of the study is based on a solid basis.

The transition process to modern intelligence proceeds parallel with the specific efforts for modernization of each state in its history. The transition process of Turks to modern intelligence started in the last quarter of the 18th century during the period of Abdulhamid I. The activities of Turkish intelligence in this period aimed at ensuring that those who manage and are managed do not break the rules of law. This purpose also contributed to the development of democracy because the state wanted to ensure social peace and security and to create a strong bond with its subjects through information gathering and evaluation activities. The same approach continued during the periods of Selim III, Mahmud II, Sultan Abdülmecid and Sultan Abdülaziz and kept on developing with moves towards the execution of intelligence activities within institutional structures.

During the period of Abdülhamid II, Turkish intelligence progressed towards institutionalization and the establishment of modern intelligence perception. However, the most important step in the transition to modern intelligence during the Ottoman Empire period was the establishment of the Special Organization (Teşkilat-ı Mahsusa). The Special Organization was affiliated to the Ministry of War and therefore its intelligence activities were carried out with an institutional understanding of intelligence.

The contribution of the intelligence activities to the development of democracy in Turkey continued in the first quarter of the 20th century during the Turkish National Struggle. Within this context, historical continuity also takes a significant role. It should also be emphasized that, the intelligence organizations and activities of the Turkish National Struggle period made more significant contributions to the development of democracy than the intelligence organizations and activities of the Ottoman Empire period. Among these intelligence organizations, the Military Police Organization, the Inspection Board Directorates and the General Directorate of Press and Intelligence were the leading ones. These organizations were very important in terms of democratic practices because they had an open structure to criticism and control of The Grand National Assembly of Turkey. In addition, these intelligence organizations proved that Mustafa Kemal Atatürk initiated many steps to accelerate and complete the transition process of the Turks to modern intelligence. The main and ultimate goal of Mustafa Kemal Atatürk was to

build a democratic and constitutional state, so intelligence organizations of the Turkish War of Independence have been an important part of the integration process of Turkish intelligence into this democratic constitutional state.

Consequently, activities of Turkish intelligence that contributed to development of democracy in the transition process to modern intelligence in Turkey, institutionalization efforts, and also, democratic control mechanisms controlling the activities and the expenses of the institutional intelligence organizations prove that there is an intelligence dimension of the process of the establishment of democracy in Turkey. Democracy practices around the world have been shaped by developing in historical continuity from past to present and this development and formation will continue henceforward. In this context, it is a necessity to study on the intelligence organizations which takes a crucial role in shaping democratic and modern state.

Giriş

Devletlerin işleyişinde, güvenliğin sağlanması ve vatandaşlara ya da devletin varlığına, bağımsızlığına yönelik her türlü tehdidin bertaraf edilmesi noktasında istihbarat faaliyetlerinin sağlıklı şekilde yürütülmesi önem arz etmektedir. İstihbarat faaliyetlerinin belirli kurallar çerçevesinde icra edilmesine yönelik düzenlemeler yapılması, bu düzenlemelerin uygulamada değer bulması ve devamında istihbaratta kurumsallaşma, bir ülkedeki demokrasi düzeyini gösteren önemli unsurlardandır.

Bu çalışmada, modern istihbarata geçiş sürecinde istihbarat faaliyetlerinin yasal bir zemine oturtulmaya ve kurumsallaştırılmaya çalışılmasının, Türkiye'deki demokrasi düşüncesi ve uygulamalarının gelişimine ne şekilde katkı yaptığı açıklanmakta ve Türkiye'de demokrasi düşüncesi ve uygulamalarının gelişiminin istihbari bir boyutunun da olduğu vurgulanmaktadır. Çalışma bu boyutu ele alırken Türk istihbaratının 18. yüzyılın son çeyreğinden 20. yüzyılın ilk çeyreğine uzanan modern istihbarata geçiş sürecindeki uygulamalarının Türkiye'de demokrasinin gelişimine katkılarını Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki istihbarat uygulamaları ve Milli Mücadele dönemindeki istihbarat uygulamaları olmak üzere iki ana başlık altında değerlendirmektedir.

Birinci ana başlık altında öncelikle, hukuk kurallarının uygulanmasını temel amaç edinen I. Abdülhamid ve istihbaratın Hâriciye Nezareti birimleri gibi kurumsal yapılar bünyesinde yürütülmesini sağlayan III. Selim dönemi istihbarat uygulamaları ele alınmaktadır. Bu başlık altında daha sonra, II. Mahmud dönemi iç istihbarat çalışmalarının Osmanlı hukuku çerçevesinde icra edilmesi çabaları; Sultan Abdülmecid dönemi ve Sultan Abdülaziz döneminde istihbarattaki ilk kurumsallaşma teşebbüsleri ve denetim aygıtını

dönüştürmeye başlamasıyla birlikte II. Abdülhamid'in istihbarat faaliyetlerini Zaptiye Nezareti bünyesinde kurumsal ve yasal çerçeveye oturtma çabaları anlatılmaktadır. İttihat ve Terakki'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimindeki etkisinin giderek arttığı dönemde Harbiye Nezareti'ne bağlı, 7 şube ve 21 masadan müteşekkil olan Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurulması ile istihbarat çalışmalarının yasal ve kurumsal zeminde icrasına yönelik adımlar atılmaya başlanması da yine bu başlık altında incelenmektedir.

Çalışmada ikinci ana başlık altında ise ilk olarak, Türk istihbaratının modern istihbarata geçiş sürecinin Milli Mücadele döneminde yukarı doğru bir ivmelenmeyle devam etmesi, Askerî Polis Teşkilatı, Tedkik Heyeti Amirlikleri ve Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi gibi oluşumlarla istihbaratta kurumsallaşmanın hız kazanması ele alınmaktadır. İstihbaratta kurumsallaşma tercihiyle birlikte istihbarat faaliyetlerinin belirli yasa ve yönetmelikler çerçevesinde icra edilmesine azami dikkat gösterilmesi de bu başlık altında irdelenmekte ve tüm bu istihbarat uygulamaları Türkiye'de demokrasinin gelişimine katkıları bağlamında değerlendirilmektedir.

Türklerin modern istihbarata geçiş süreci Milli Mücadele döneminde de kesintiye uğramamış, tarihsel bir süreklilik içinde ve yukarı doğru bir ivmelenmeyle devam etmiştir. Modern istihbarata geçiş sürecinde Türk istihbaratının Milli Mücadele dönemi organizasyonlarının ve faaliyetlerinin Osmanlı İmparatorluğu dönemi istihbarat organizasyonları ve faaliyetlerine nazaran demokrasinin gelişimine daha belirgin katkılar sunduğunu söylemek mümkündür. Türk istihbaratının demokrasinin gelişimine katkısı Milli Mücadele döneminde hem istihbaratta kurumsallaşma yoluyla, hem de demokrasi uygulamalarına örnek olarak verilebilecek istihbarat faaliyetlerinin sahada değer bulması yoluyla gerçekleşmiştir.

1- Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İstihbarat Uygulamalarının Demokrasinin Gelişimine Katkıları

Modern istihbarata geçiş süreçleri her devletin kendine özgü modernleşme çabalarıyla paralel seyretmekte ve devletlerin iç-yapısal özelliklerini belirleyen iç ve dış siyasi, askerî, sosyal ve ekonomik gelişmelere ve siyasi karar alıcıların istihbarata bakış açılarına bağlı olarak şekillenmektedir. Bu bağlamda, Türk istihbaratının modern istihbarata geçiş sürecinin başlangıcını da Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme çabalarının görülmeye ve Batı ile temasların yoğunlaşmaya başladığı döneme dayandırmak yerinde olacaktır.

Türk istihbaratının modern istihbarata geçiş sürecinin ilk kıvılcımları I. Abdülhamid döneminde görülmektedir. I. Abdülhamid döneminde istihbarat faaliyetlerinin, yöneten ve yönetilenlerin hukuk kuralları dışına çıkmamasının sağlanması ve hukuk dışına çıkanların tespit edilmesi amacıyla icra ediliyor olması önemli bir gelişmedir. I. Abdülhamid dönemi istihbarat raporları, istihbarat çalışmalarının sadece siyasi ve askerî alanda yoğunlaşmadığını, yöneten ve yönetilenlerin Osmanlı hukukunun içerisinde tutulabilmesi için imparatorluk sınırları içerisinde önemli bilgi toplama çalışmaları da yapıldığını göstermektedir. İstihbarat çalışmalarına önem verdiği bilinen I. Abdülhamid dönemi sadrazamlarından Halil Hamid Paşa'nın Anadolu ve Rumeli'de yaşayan halkın durumunun ve vergi tahsildarlarının kanunlara uygun hareket edip etmediğinin denetlenmesi için istihbarat çalışmaları yürüttüğü, saray arşivinde bulunan vesikalardan anlaşılmaktadır.¹

III. Selim döneminde de istihbarat çalışmaları merkezden idare edilmekte ve Sultan, imparatorluğun çok uzak köşelerinde istihbarat çalışmalarını organize eden yerel temsilcilerin bilgi toplama faaliyetlerini belirli bir süreklilik ve düzen içerisinde yürütmelerini teşvik eden fermanlar yayınlamaktadır. Bu bağlamda, sınırdeki idareciler istihbarat çalışmaları yürütmenin memuriyetlerinin doğal bir parçası olduğunu düşünmüşlerdir. III. Selim'i yurt dışında daimi temsilcilikler kurmaya sevk edense, mevcut haber ve bilgi kaynaklarının (yurt dışındaki geçici elçi ve maslahatgüzarlar) Avrupa'daki gelişmeleri takip etmede yetersiz kalmalarıdır² ve Sultan daimi temsilcilikleri istihbari işleyişe dâhil etmek suretiyle istihbarat faaliyetlerini merkezî bir anlayışla sistematize etme çabası içerisinde olmuştur. Ayrıca bu çaba, modernleşme sürecinde istihbarat faaliyetlerinin kurumsal yapılar bünyesinde icrasıyla bu faaliyetlerin yasalar çerçevesinde ve demokratik kurum ve kuruluşlar nezdinde icrasına da olanak sağlamaktadır. Bu gelişmelerle birlikte artık Türk istihbaratı, faaliyetlerini kurumlar bünyesinde sürdürmeye başlamakta, istihbarat faaliyetleri daha demokratik ve yasal bir zemine oturmaktadır.

Sultan II. Mahmud döneminde de istihbarat çalışmalarında demokrasi uygulamalarına örnek olarak verilebilecek faaliyetlere rastlayabilmek mümkündür çünkü bu dönemde de istihbarat faaliyetleri temel olarak, yöneten ve yönetilenlerin hukuki sınırlar içinde kalmasını sağlamak için ve yasalar çerçevesinde yürütülen faaliyetler hüviyetindedir. Öyle ki, basın bile bu amaca hizmet için araç olarak kullanılabilir. Takvim-i Vekayi'de, yöneten

¹ Ahmet Yüksel, **Osmanlı İstihbaratı**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 126.

² A.g.e., s. 127-128.

veya yönetilenlerin Osmanlı hukukunun çizdiği sınırlar içerisinde hareket etmelerinin sağlanması amacıyla bazı iç istihbarat raporlarına ilişkin bilgilere yer verildiği görülmektedir. II. Mahmud döneminde, Gayrimüslim ve müstemenlerin (yabancıların) Osmanlı hukukunun kendilerine çizdiği sınırlar çerçevesinde yaşayıp yaşamadıklarını kontrol eden iç istihbarat çalışmaları da yapılmaktadır. Bu çalışmaların, Gayrimüslimleri ve müstemenleri inceleyen özel çalışmalar olması dikkat çekicidir. İstihbarat çalışmaları II. Mahmud döneminde, tebaanın temel tüketim maddelerinin temininde, esnafın çıkarabileceği güçlükleri engellemenin önemli vasıtalarından birisi olarak da kullanılabilmiştir. Bu tarz iç istihbarat çalışmaları esnafın genellikle narh (ürünün resmî makamlarca belirlenen fiyatı) dışı satış, stokçuluk gibi fırsatçılıklarının tespiti ve önlenmesi amacıyla yapılmıştır. İstihbarat faaliyetleri, uygunsuz durumlara karşı hukukun hâkim kılınmasına hizmet etmektedir.³ Türk istihbaratının II. Mahmud dönemindeki bu tür uygulamaları, ekonomik faaliyetlerin hukuki kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmesini ve tebaanın bu yolla korunmasını sağlayarak Türk istihbaratının demokrasi uygulamalarına katkısına somut bir örnek teşkil etmektedir.

Devletlerin modern istihbarata geçiş süreçlerinin ve bu bağlamda istihbarat faaliyetlerinin devlet ve toplumun genel demokrasi uygulamalarına uyumluluğunun en önemli belirleyicilerinden biri, istihbaratta kurumsallaşmaya gidilmesidir. Türk istihbaratında kurumsallaşmaya yönelik ilk hamle Sultan Abdülmecid'den gelmiştir. III. Selim döneminde de Hariciye Nezareti birimleri istihbarat üretiminde kullanılmakta ve bu yönüyle de istihbarat faaliyetleri kurumsal bir nitelik arz etmektedir ancak Abdülmecid döneminde yapılmak istenilen, istihbarat faaliyetlerini direkt olarak istihbari bir yapıya bağlamaktır.

İstihbarat faaliyetlerinin Sultan Abdülmecid döneminde istihbari bir yapıya bağlanması Sultan'ın gizli polislik uygulamasını devreye sokması ile gerçekleşmiştir. Sultan Abdülmecid'in böyle bir karar almasında İngiliz Elçi Lord Redklyf'in gizli polislik uygulaması hususundaki teklifinin de etkili olduğunu belirtmek gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Cumhuriyet döneminde önemli görevlerde bulunmuş ve II. Abdülhamid dönemine de tanıklık etmiş olan Süleyman Kâni İrtem'e göre Tanzimat sonrasında güvenliğe ilişkin meselelerde kullanılacak vasıtaları çağdaştırma gereği duyulmuş ve gizli polis teşkiline de bu şekilde karar verilmiştir. Paris'te bulunan sefaret müsteşarı Sefels Soldenhof, Fransız gizli polisinin ne şekilde çalıştığına ilişkin tetkikat yapmakla görevlendirilmiş, Soldenhof'un gönderdiği açıklamalı rapor üzerine İstanbul'da bir gizli polis idaresi

³ A.g.e., s. 18-19, 507-515.

oluşturularak bu idarenin başına Lord Redklif'in önerdiği Civinis isimli kişi getirilmiştir.⁴ İrtem, Civinis'i "mazisi karanlık fakat becerikli bir adam" olarak nitelemekte, bununla birlikte Sultan Abdülaziz döneminde bu gizli polis teşkilatının ihmal edildiğini ancak II. Abdülhamid'in söz konusu teşkilata son derece büyük önem verdiğini belirtmektedir. İrtem, Sultan II. Abdülhamid'in kendi hususi hafiye ordusunun yanında Zaptiye Nezareti'nin gizli polis teşkilatına da iş gördürdüğünü eklemektedir. Sultan, Polis Umumi Müfettişliğine Fransa'dan Kont Edouvard Lefoulon'u getirtmiş ve söz konusu kişi bu görevde senelerce kalmıştır.⁵

Osmanlı İmparatorluğu sultanları içerisinde istihbarata en fazla önem veren hiç kuşku yok ki Sultan II. Abdülhamid'dir. II. Abdülhamid Osmanlı İmparatorluğu tarihinde daha önce hiç görülmemiş bir şekilde, bütün erki elinde toplamış bunu modern bürokratik bir aygıt ve daha da önemlisi bir ideolojiyi kullanmak suretiyle yapmıştır. Devlet onun döneminde topluma, o zamana kadar görülmemiş derecede nüfuz etmeye başlamıştır. Sultan gerek yönetimi gerekse de topluma ideoloji üreten kaynakları sürekli kontrolü altında tutma çabası içerisinde olmuştur.⁶

Sultan'ın Yıldız istihbarat organizasyonuna dâhil, içlerinde general, amiral, vali, hâkim, profesör, gazeteci, doktor ve öğretmenlerin de bulunduğu farklı meslek gruplarından 990 ajanın olduğu 23 ajan merkezinin bulunduğu bilinmektedir.⁷ II. Abdülhamid döneminde Türk istihbarat çarkının işleyişinde II. Abdülhamid'in şahsını, ülke iç güvenliğini ve rejimi korumakla yükümlü bir istihbarat organizasyonu söz konusudur ancak bu organizasyonun kurumsallığı tartışmaya açıktır. II. Abdülhamid dönemi istihbarat organizasyonu, her ne kadar jurnalcilerin bir kısmı Zaptiye Nezareti'ne bağlı olsa da, kurumsal bir görüntü arz etmemektedir. II. Abdülhamid döneminde hiçbir resmî belgede bir kurum olarak *Hafiye*

⁴ Süleyman Kâni İrtem, **Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür**, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 1999, s. 140. İlter, Sultan Abdülmecid döneminde kurulan bu gizli teşkilatın bir süre sonra kapatıldığını ancak Sultan Abdülaziz döneminde -1863 yılında- tekrar açıldığını iddia edildiğini söylemektedir. Erdal İlter, "Osmanlılarda İstihbarat (XIV.- XIX. Yüzyıllar)", **Avrasya Dosyası**, C. 8, S. 2, s. 233-254, Ankara, 2002, s. 247. İrtem, bu iddiaların, II. Abdülhamid'in özel doktoru Mavroyani Paşa'nın Fransa'da imzasız olarak yayınlanan *Türk Gizli Polisi* isimli kitabına dayandığını belirtmektedir. İrtem, **a.g.e.**, s. 141 vd.

⁵ İrtem, Lefoulon'un görevi bittikten sonra Fransa'ya döndüğünü ama dört oğlunu yine polis hizmetleri üzere Osmanlı İmparatorluğu'nda bıraktığını da not etmektedir. **A.g.e.**, s. 140.

⁶ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001, s. 89-90.

⁷ İlter, **a.g.e.**, s. 248.

Teşkilatı adına rastlanmamaktadır. Dönemin resmî yazışmalarında *hafiyeye memurluğu* ifadesi sıkça geçmekte, istihbarat ağının merkezinde de bu meslek grubu yer almaktadır. *Hafiyeye Teşkilatı* adı büyük oranda, döneme şahit olmuş kişilerin anılarının bir ürünüdür. Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet teşkilatı içinde *Hafiyeye Teşkilatı* adında bir kurum bulunmamaktadır.⁸

II. Abdülhamid döneminde güvenlik ve istihbarat uygulamalarının geliştirilmesi sürecinde yabancı uzmanların bilgi ve tecrübelerinden de istifade edilmiştir. Güvenlik aygıtlarının yapısal reformlardan geçirilmesinde ve siyasi ve adli nitelikli münferit görevlerin ifasında imparatorlukta yabancı uzmanlar vazifelendirilebilmişlerdir. Fransız polislerinin istihbarat alanında yetenekli olmaları Osmanlı İmparatorluğu yönetimi tarafından takdir edilmektedir. Örneğin Fransız müfettiş Lefoulon'un, II. Abdülhamid'in siyasi muhalifleri hakkında bilgi toplamak için düzenli olarak yurt dışına görevli olarak gönderildiği bilinmektedir.⁹ İstihbarata dair tecrübe ve bilgi birikiminden istifade edilen bir başka isim de Bonin'dir. Sultan II. Abdülhamid döneminde polis teşkilatının ıslahı gibi güvenliğe ilişkin konularda uzmanlığından faydalanılmak üzere imparatorluğa getirilen Fransız Müfettiş Bonin, 1884 yılında Sultan'a sunduğu ve hafiyelik sistemine de değindiği layihada hafiyelik sisteminin; Sultan'ın şahsi hukukunun korunması, hükümdarlık kurumunun hukukunun korunması ve tebaanın güvenliğinin sağlanması gibi üç temel görevi olduğunu söylemektedir.¹⁰

II. Abdülhamid döneminde de önceki dönemlerde olduğu gibi sefir (elçi) ve şebenderlerden (konsolos) istihbari açıdan faydalanılabilmektedir. Bu amaçla görevlendirilmiş sefirlerden bazılarının özellikle hukuk alanında donanımlı olmaları dikkat çekici bir ayrıntıdır. Örneğin İtalya'ya ve Yunanistan'a defalarca geçici görevlerle gönderilmiş olan İbrahim Hakkı Paşa uluslararası hukuk ve idari hukuk uzmanıdır. İbrahim Hakkı Paşa alanında *Medhal-i Hukuk-ı Beyneddüvel* gibi önemli eserler de vermiştir. Sultan II. Abdülhamid dönemi boyunca dış işlerinde teşkilatlanma çabaları devam etmiş, yeni dış temsilcilikler açılmış, mevcut dış temsilcilikler genişletilmiştir. Bu çalışmalar Sultan'ın, bürokrasi ağını etkinleştirme ve dış gelişmelere ilişkin istihbarat temin edebilme çabalarıyla yakından ilgili olmuştur.¹¹

⁸ Emre Gör, **II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı İstihbarat Ağı (1876-1909)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2018, s. 51.

⁹ Noemi Levy-Aksu, **Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 261.

¹⁰ Gör, **a.g.e.**, s. 233.

¹¹ **A.g.e.**, s. 116-117.

Her ne kadar kurumsal ve resmî bir istihbarat teşkilatının varlığından söz edilemeyecek olsa da, merkeze bağlı bir istihbarat organizasyonunun varlığı, Hariciye Nezareti'ne bağlı birimlerin istihbari işlerde kullanımı, bu birimlerde hukuk alanında uzman isimlerin de yer alıyor olması, istihbarat uygulamalarının geliştirilmesi amacıyla yurt dışından alanında uzman isimlerin imparatorluğa davet edilmesi ve bu isimlerin de katkı ve yönlendirmeleri, devlet toplum ilişkilerini düzenleyen yasalar bütünü olan hukuka ve halkın güvenliğinin sağlanmasına II. Abdülhamid dönemi istihbarat faaliyetlerinin icrasında önem verildiğinin göstergeleridir. Bu bağlamda, bahsi geçen tüm bu uygulamalar gerek modern istihbarata geçişin sağlanması gerekse de demokrasi uygulamalarının gelişmesi yolunda atılan önemli adımlardır.

II. Abdülhamid dönemi sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde etkin olan İttihatçılar da II. Abdülhamid gibi devletin güvenlik mekanizmalarının sağlıklı bir şekilde işletilmesini önemseyen güvenlikçi bir anlayışa sahiptir. Ayrıca İttihat ve Terakki, özü itibarıyla, gizli örgütlenme kültürünü benimsemiş bir yapıdır ve İttihatçılarda bu kültür içinde oluşmuş bir istihbarat anlayışı hâkimdir. *İttihatçı istihbarat anlayışı* olarak isimlendirilebileceğimiz bu anlayışın düşünsel temellerinin atılmasında Yeni Osmanlılar, İttifak-ı Hamiyet, İttihad-ı Osmani ve Carbonari gibi gizli örgütlenme pratiğine sahip oluşumların önemli etkisi bulunmaktadır. II. Abdülhamid döneminde, İttihatçıların zihinlerinin istibdata karşı zihinler olarak şekillenmesi ve İttihat ve Terakki'nin temsili, anayasal ve parlamenter düzenden yana tavır almış olan bir cemiyet olması da *İttihatçı istihbarat anlayışının* oluşum ve gelişiminde etkili olmuştur. Böyle bir anlayışa sahip olan İttihatçılar, Sultan'a gönderilen jurnallerle işleyen bir istihbarat organizasyonu türünden ziyade, hiyerarşisi ve işleyiş tarzı belirgin, tek çatı altında istihbarat faaliyetlerini yürüten *kurumsal* bir istihbarat yapılanması oluşturmayı tercih etmişlerdir.¹²

Türk istihbaratının modern istihbarata geçiş sürecindeki belki de en kritik dönem, II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında İttihat ve Terakki'nin imparatorluğun yönetiminde etkin rol oynamaya başlayıp sonrasında da iktidarı ele geçirdiği dönemdir. Bu dönem Türk istihbarat tarihi açısından da önemlidir çünkü Türk tarihinde ilk defa kurumsal bir istihbarat organizasyonunun varlığından söz edebilmek Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşu ile mümkün hale gelmiştir.¹³ İstihbarat faaliyetlerinin kurumsal bir

¹² Aykut Çağlak, **Türk ve Rus İstihbaratı (1900-1925)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2019, s. 37, 87-88.

¹³ Teşkilat-ı Mahsusa'nın bir istihbarat teşkilatı mı ya da bir gayrinizami harp örgütü mü olduğuna ilişkin tartışmalar günümüzde istihbarat tarihçileri arasında devam etmektedir.

çatı altında ve belirli kurallar çerçevesinde sürdürülecek olması Türkiye’de demokrasinin gelişimine uzun vadede önemli istihbari katkılar sağlayabilecek bir yapısal durum da arz etmektedir.

Teşkilat-ı Mahsusa resmî olarak 30 Kasım 1913’te kurulmuştur. Teşkilat’ta sırasıyla, Süleyman Askeri Bey, Ali Bey Başhampa ve Hüsameddin (Ertürk) Bey başkanlık görevinde bulunmuşlardır.¹⁴ Teşkilat-ı Mahsusa, Başkan, Merkez-i Umumi ve merkez şubelerden oluşan bir bürokratik yapıdır. Ayrıca Teşkilat’ın geniş coğrafyalara yayılmış durumda olan bir örgütlenmesi ve misyon şefleri de bulunmaktadır. Merkezî bürokrasi ve kadroları Harbiye Nezareti bünyesinde dir.¹⁵ Teşkilat-ı Mahsusa’nın hem açık hem de gizli idari aygıtları, gizli hücreleri, ayrıca bir yetiştirme ve eğitim merkezi bulunmaktadır.¹⁶ Doğrudan Harbiye Nezareti’ne bağlı olan ve özel şifrelerle çalışan Teşkilat-ı Mahsusa 7 şube ve 21 masadan müteşekkildir.¹⁷ Teşkilat savaş bütçesinden pay almakta ayrıca özel durumlarda gizli ödeneklerle de beslenmektedir.¹⁸

Kurumsal bir anlayışla yapılandırılmış olması, özel bir bütçeye sahip olması, teorik örgütlenme şemasını özel idari aygıtları, şubeleri ve masalarıyla oluşturması ve pratikte de bu örgütlenme doğrultusunda faaliyetlerini yürütmesi bir arada düşünüldüğünde Teşkilat-ı Mahsusa’nın Türklerin modern bir istihbarat teşkilatı oluşturma yolunda gösterdiği ciddi çabaların bir ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Ancak modern istihbarata geçiş sürecinde Türk istihbaratının Türkiye’de demokrasinin gelişimine katkısının hem kurumsallaşma açısından hem de demokrasi uygulamalarına örnek gösterilebilecek çok sayıda istihbarat uygulamasının sahada değer bulması açısından en net gözlemlenebildiği dönem Milli Mücadele dönemi olacaktır.

Polat Safi’nin, “The Ottoman Special Organization - Teşkilat-ı Mahsusa: An inquiry into its operational and administrative characteristics” başlıklı doktora tezi çalışması bu konudaki tartışmaları içeriğinde barındırmakta ve Safi, Teşkilat-ı Mahsusa’nın bir istihbarat teşkilatı olmadığını, bir gayrinizami harp örgütü olduğunu savunmaktadır. Polat Safi, **The Ottoman Special Organization - Teşkilat-ı Mahsusa: An inquiry into its operational and administrative characteristics**, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2012.

¹⁴ İlter, **a.g.e.**, s. 250.

¹⁵ Mehmet Bilgin, **Teşkilât-ı Mahsusa’nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, Ocak 2017, s. 111-113.

¹⁶ Bekir Çınar, **Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör**. Sam Yayınları, Ankara, 1997, s. 154.

¹⁷ İlter, **a.g.e.**, s. 250-251.

¹⁸ Ergun Hiçyılmaz, **Teşkilatı Mahsusa**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s. 67. Teşkilat-ı Mahsusa’nın faydalandığı özel bütçenin adı Teşkilat-ı Mesture’dır. Çınar, **a.g.e.**, s. 154.

2- Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Uygulamalarının Demokrasinin Gelişimine Katkıları

Türklerin modern istihbarata geçiş süreci Milli Mücadele döneminde de kesintiye uğramamış, tarihsel bir süreklilik içinde ve yukarı doğru bir ivmelenmeyle devam etmiştir. Modern istihbarata geçiş sürecinde Türk istihbaratının Milli Mücadele dönemi organizasyonlarının ve faaliyetlerinin Osmanlı İmparatorluğu dönemi istihbarat organizasyonları ve faaliyetlerine nazaran demokrasinin gelişimine daha belirgin katkılar sunduğunu söylemek mümkündür. Türk istihbaratının demokrasinin gelişimine katkısı Milli Mücadele döneminde hem istihbaratta kurumsallaşma yoluyla, hem de demokrasi uygulamalarına örnek olarak verilebilecek istihbarat faaliyetlerinin sahada değer bulması yoluyla gerçekleşmiştir.

Türklerin Mondros sonrasında başlayan işgaller karşısında ilk istihbari hamlesi, Karakol Cemiyeti çatısı altında istihbarat faaliyetlerinin organizasyonuna başlamak olmuştur. Bu hamlede dikkat çeken noktalardan birincisi, hamlenin hızlı bir organizasyonla gerçekleştirilmesi; ikincisiyse, işgaller karşısında yürütülecek istihbarat faaliyetlerinin belirli yazılı kurallara uygun olarak yürütülmesinin planlanmasıdır. Mondros'un imzalanmasının üzerinden çok kısa bir zaman geçmiştir ve istihbarat sahasında Karakol eliyle başlatılacak mücadelenin planlı, programlı; hiyerarşik düzende işleyen bir yapı bünyesinde sürdürülecek, organize bir mücadele olacağı anlaşılmaktadır.

Karakol Cemiyeti, İstanbul'un işgal edildiği tarih olan 13 Kasım 1918 sonrasında faaliyetlerine başlamıştır.¹⁹ Teşkilatın beş kişiden oluşan bir merkez teşkilata sahip olduğu, bu beş kişinin de teşkilatta birer daireye başkanlık etmekte olduğu bilinmektedir. Daire başkanlarının yeni şube açma ve yeni eleman alma yetkileri bulunmaktadır.²⁰ Karakol, Kara Vasıf tarafından hazırlanmış olan bir nizamname (tüzük) ve programa göre faaliyetlerini yürütmektedir.²¹ Anadolu'ya personel nakledilmesinde etkili çalışmaları olan Karakol, Anadolu'dan teşkilata gelen bilgileri kaçakçılıkla ilgilenen biriminde işleme almakta, Anadolu'dan istenilen isimler bu birimden Harbiye Nezareti'nin Zat İşleri Masası'na bildirilmekte ve söz konusu isimlerin atama evrakları hazırlanarak bu kişilerin Anadolu'ya geçirilmesi için çalışmalar yapılmaktadır. Karakol Cemiyeti'nin istihbarat

¹⁹ Ergun Hiçyılmaz, **Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt**, Destek Yayınevi, İstanbul, Ağustos 2012, s. 33.

²⁰ Bülent Çukurova, **Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları**, Ardıc Yayınları, Ankara, 1994, s. 31.

²¹ Hiçyılmaz, **Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt**, s. 60.

servisi casusluk, propaganda ve basın bölümlerinden müteşekkildir.²² Kurumsallaşmaya yönelik oluşumuyla ve resmî organlarla koordinasyon kurma çabasıyla söz konusu istihbarat yapılanması Türklerin modern istihbarata geçiş sürecinin önemli parçalarından biridir.

Karakol'a resmî bir kurum diyebilmek söz konusu değildir ancak Karakol'un istihbarat faaliyetlerinin belirli bir sistematik takip edilerek ve kurumsal bir anlayışla yürütülmeye çalışıldığı görülmektedir. Beş kişiden ve beş daireden müteşekkil genel merkezde, Kara Vasıf tarafından düzenlenen nizamnameye göre her dairenin görev alanı belirlenmiş durumdadır: Birinci Daire, siyaset, haberalma, dışişleri; İkinci Daire, ordu, silahlanma, seferberlik, harp harekâtı, zararlı örgütler; Üçüncü Daire, sevkiyat ve haberleşme; Dördüncü Daire, cemiyete gerekli parayı sağlama (finansman); Beşinci Daire, propaganda, şube açma, özlük işleri ve mahkeme işlerinden sorumludur.²³ Karakol'un bu yapılanmasıyla, modern istihbarat teşkilatlarının önemli ve ayırt edici özelliklerinden *kompartmentasyon* ilkesine önem verdiği görülmektedir. Bu durum ayrıca Türklerin özellikle Teşkilat-ı Mahsusa'dan gelen, istihbarat uygulamalarında kurumsal bir düzen ve disiplin içerisinde faaliyet gösterme alışkanlığının da devam ettiğinin göstergesidir. Bu alışkanlığın devam ettirilmesi, Milli Mücadele döneminde Türk istihbaratının modern istihbarata geçişinin yukarı doğru ivmelenmesinin ve Türk istihbaratındaki demokrasi uygulamalarına verilebilecek örneklerin bu bağlamda bu dönemde daha da artmasının temel sebeplerinden biri olacaktır.

Türklerin istihbarat faaliyetlerini yasal yapılanmalarla ve belirli nizamlara bağlı kalarak sürdürme alışkanlığının somut örneklerinden biri Hamza Grubu'dur. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne bağlı olan²⁴ ve Ankara'nın onayıyla kurulmuş ilk istihbarat grubu olma özelliğini taşıyan Hamza Grubu, 23 Eylül 1920'de faaliyetlerine başlamış ve Felah Grubu'nun da çekirdeğini teşkil etmiştir.²⁵ Türkler, Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulduktan ve yasama ve yürütme yetkisi Meclis'te toplandıktan sonra da istihbarat faaliyetlerini sistem içi bir düzende, merkezî yapılara bağlı ve kontrollü bir şekilde yürütme çabası içerisindeydi. Bu çaba, Mustafa Kemal'in adım adım geliştirmeyi düşündüğü demokratik hukuk devleti modelinin, istihbari boyutuyla da tamamlanmasının amaçlandığının işaretlerini vermektedir. Mustafa Kemal'in, merkezî güçle uyumlu bir

²² A.g.e., s. 71, 68.

²³ Çukurova, a.g.e., s. 31.

²⁴ Erdal İltar, *Millî İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi*, MİT Basım Evi, Ankara, 2002, s. 14.

²⁵ Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askerî Polis Teşkilatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992, s. 3-4.

şekilde çalışan ve resmî bir hüviyete sahip istihbarat organizasyonlarıyla sahada yer almak istediği çok açıktır.

Milli Mücadele dönemi istihbarat faaliyetlerine katkı sağlamış, kısaca “A.P.” ya da “P.” olarak da anılan Askerî Polis Teşkilatı da Türk Genelkurmayınca oluşturulmuş bir teşkilat olmasıyla öne çıkmaktadır. 18 Temmuz 1920’de kurulan teşkilatın kuruluşuna ve kadrolarına dair nihai düzenlemeler 20 Aralık 1920’de yapılmıştır. Bu teşkilatın, faaliyetlerine işgal kuvvetlerinin yoğun faaliyette olduğu Garp Cephesi bölgesinde başlaması, merkezinin Eskişehir olması ve Anadolu’nun çeşitli yerlerinde şubeler kurarak örgütlenmesi,²⁶ geniş bir bölgeye yayılması, pek çok şehirde bölge merkezinin olması, bazı bölgelerde şube açma işini Kolordu Komutanlıkları aracılığıyla yapması ve gerektiğinde mülki makamların yardımını da isteyebilmesi²⁷ gibi uygulamalar Türklerin Milli Mücadele döneminde kurumsal bir anlayışla istihbarat faaliyetlerine yön verdiklerinin kanıtları arasındadır. Ayrıca bazı devlet kuruluşlarının da düşman faaliyetlerinin tespitinde ve engellenmesinde Askerî Polis Teşkilatı ile birlikte çalışması ve bu yolla teşkilata istihbarat desteği sağlaması²⁸ Türklerin istihbarat faaliyetlerinin icrasında benimsediği kurumsal yaklaşımın göstergesidir.

Askerî Polis Teşkilatı, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’nin yayımladığı 19 Mart 1921 tarihli tamim gereği lağvedilmiş ve alınan karar ilgili komutanlıklara ve şubelere resmî yazılarla bildirilmiştir. Ankara Hükümeti’nin istihbarat ihtiyacı artık 1 Nisan 1921 tarihinde kurulan Tedkik Heyeti Amirlikleri tarafından karşılanacaktır.²⁹ Tedkik Heyeti Amirlikleri mensupları, Askerî Polis Teşkilatı mensuplarına nazaran askerî makamlara daha bağımlı bir çalışma sistematiği takip etmişler, faaliyet gösterdikleri bölgelerin en yüksek askerî makamlarıyla irtibat kurabilecek pozisyonlarda yer almışlar ve bu makamlarla daha sıkı bir işbirliği içerisinde hareket etmişlerdir.³⁰

Milli Mücadele döneminde kurumsal istihbarat organizasyonlarının öne çıkmaya başlaması bu organizasyonların demokratik bir şekilde sorgulanabilir olmasını da beraberinde getirmiştir. Askerî Polis Teşkilatı da, ardılı Tedkik Heyeti Amirlikleri de Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki

²⁶ Pehlivanlı, **a.g.e.**, s. 11-14.

²⁷ **A.g.e.**, s. 25-38.

²⁸ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi - Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne - 2. Kitap**, Bilgi Yayınevi, 3. Basım, Ekim 2009, s. 174.

²⁹ Hamit Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s. 3-4.

³⁰ **A.g.e.**, s. 69.

tartışmalara konu olabilmekte, mebuslar bu teşkilatların faaliyetleri ve harcamaları konusunda eleştiriler getirebilmektedir.³¹ Gerek söz konusu organizasyonların kurumsal yapıları, gerek diğer kurumlarla koordineli ilişkileri ve gerekse de Meclis'te bu kurumların istihbarat faaliyetlerine ve finansmanlarına ilişkin eleştiriler getirilebiliyor olunması Türk istihbaratının modern istihbarata geçiş sürecinin, Türkiye'deki demokrasi uygulamalarıyla paralel seyrettiğini göstermektedir. Söz konusu Türk istihbarat organizasyonlarındaki bu sorgulanabilir ve şeffaf kurumsal yapı, Türk istihbaratının Türkiye'de demokrasinin gelişimine kurumsallaşma yoluyla yaptığı en önemli katkılar arasında yer almaktadır.

İstihbaratın temel fonksiyonlarından olan propaganda faaliyetlerini organize etmekle vazifelendirilecek Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi gibi bir yapının oluşturulması da Türk istihbaratının demokrasinin gelişimine kurumsallaşma yoluyla yaptığı bir diğer önemli katkı olarak öne çıkmaktadır. Böyle bir Müdüriyet'in kuruluşu aynı zamanda Türk istihbaratının modern istihbarata geçiş sürecinin de önemli basamaklarından birini teşkil etmektedir. Bu teşkilatın yapı ve işleyişi, Milli Mücadele döneminde Türkiye'de demokrasinin gelişimine katkı yapacak türden istihbari gelişmeler olduğunun somut kanıtları arasındadır. 7 Haziran 1920'de kurulan teşkilat³² başlangıçta İcra Riyâseti'ne bağlıdır, harcamaları da Riyaset'in onayıyla. Daha sonra Müdüriyet'in, Dâhiliye Vekâleti'ne ya da Hariciye Vekâleti'ne bağlanması söz konusu olmuş, bu durum Muhittin Birgen'in genel müdürlüğü döneminde netleşerek Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi 25 Aralık 1920'de Hariciye Vekâleti'ne bağlanmıştır.³³

Milli Mücadele döneminin diğer kurumsal istihbarat organizasyonlarından Askerî Polis Teşkilatı ve Tedkik Heyeti Amirlikleri gibi Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi de Meclis'te eleştirilere konu olmuştur. Eleştiriler genellikle Meclis'in bütçe görüşmeleri sırasındadır.³⁴ Meclis içindeki muhalefet Müdüriyet'in kadrosunun genişletilmesini ve bu kuruma ayrılan finansmanın artırılmasını istememektedir.³⁵ Müdüriyet'e yönelik eleştiriler sadece bütçeyle

³¹ Aynı yer.

³² İzzet Öztoprak, **Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981, s. 42.

³³ Server R. İskit, **Türkiye'de Matbuat Rejimleri**, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1939, s. 221-223.

³⁴ Sevcan Başboğa, **Anadolu Ajansı (1920-1922)**, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 183.

³⁵ Zeliha Hepkon, **Kemalist İdeolojinin Oluşumunda Kitle İletişim Araçlarının Rolü: Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi (1920-1931)**, Marmara Üniversitesi

de sınırlı kalmamıştır. Mecliste, propaganda ve istihbarat faaliyetlerinin yeteri kadar iyi yürütülmediği yönünde eleştiriler de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ne yöneltilebilmiş ve hatta gerektiğinde Müdüriyet'in başındaki isim Meclis'e çağırılıp eleştirilere cevap vermesi istenilmiştir.³⁶ İstihbaratla ilintili bir kurumun başındaki ismin Meclis'e davet edilmesi ve Meclis'te milletin vekilleri karşısında kendi kurumuyla ilgili sorulara cevap vermesi, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olacağı sistemle birebir uyumlu bir demokrasi uygulaması niteliğinde olduğu gibi, kurumsallaşmış istihbaratın Türkiye'de demokrasinin gelişimine katkısına da çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir.

Türk siyasi karar alıcıların Milli Mücadele dönemindeki tercihi, istihbarat faaliyetlerinin kurumsal yapılarla ve belirli kurallar çerçevesinde - Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasını müteakip Meclis'in de kontrolünde- sürdürülmesinden yanadır. Bu tercih doğal olarak Milli Mücadele dönemi Türk istihbarat organizasyonlarının saha uygulamalarına da yansımış ve Türk istihbaratı demokrasinin gelişimine istihbaratta kurumsallaşma yoluyla sunduğu katkılar yanında, demokrasi uygulamalarına örnek olarak gösterilebilecek nitelikteki istihbarat çalışmalarıyla da katkıda bulunmuştur.

Milli Mücadele döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve sonrasındaki gelişmeler modern bir demokratik hukuk devleti oluşumunun habercisidir ve Türk istihbaratının saha uygulamaları da Türkiye'nin modernleşme süreci gelişmelerine uyumlu görünmektedir. Demokratik hukuk devletlerinin istihbarat organizasyonlarından beklenen, istihbari verilerin toplanması ve bu verilerin mümkün olduğu kadar duyuğa değil delile dayandırılması gibi demokrasi uygulamaları paralelinde istihbarat çalışmaları yapılmasıdır. Milli Mücadele döneminde kurumsal olarak yapılandırılan Türk istihbarat organizasyonları da faaliyetlerini bu minvalde sürdürmekte kararlı organizasyonlar olarak öne çıkmaktadır.

Bu dönemde Askerî Polis Teşkilatı'nca; şüpheli şahısların sorgulanması sürecinde sadece şüphelilerin değil, şüpheliyle ilgili olumlu ya da olumsuz bilgi verebilecek kişilerin de bilgisine başvurulması, bu bilgilerin kayıt altına alınması ve çok yönlü araştırmalar sonucunda haklarında net bilgilere ulaşılamayan şüphelilerin serbest bırakılması³⁷ gibi uygulamalar Türk istihbaratının Türkiye'de demokrasinin gelişimine katkı yapar nitelikte bir

---

Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008, s. 160.

³⁶ A.g.e., s. 151-154; TBMM ZC, Cilt IV, İ: 65, Celse: 1, 14.09.1336, s. 347-348.

³⁷ Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askerî Polis Teşkilatı**, s. 172-173.

görev anlayışına sahip olduğunun göstergelerinden biridir. Burada özellikle şüpheliyle ilgili olumlu bilgilerin de dikkate alınmıyor olması ve hakkında net bilgilere ulaşılamayan şüphelilerin serbest bırakılması demokrasi uygulamaları açısından dikkate alınmaya değerdir.

Askerî Polis Teşkilatı kadrosunda fotoğrafçıların olması da ilgi çekici bir detaydır. Fotoğrafçıların görevi düşmanların mezalim ve işkencelerini fotoğraflayıp belgelemektir.³⁸ Türk istihbaratının, Türkler aleyhinde yapılan propagandaya, somut kanıtlarla oluşturulan karşı propagandayla cevap verecek olması, sadece Türk istihbarat tarihi açısından değil, dünya istihbarat tarihi açısından da üzerinde durulması gereken bir uygulamadır. Savaş hali söz konusudur ancak Türkler istihbaratın temel fonksiyonlarından olan propaganda çalışmalarında kullanacakları materyalleri dezenformasyona yönelik fabrikasyon malzemeye değil somut fotoğraflarla oluşturma yolunu seçmektedir. Gerek iç gerekse de dış kamuoyunun doğru bilgilerle bilgilendirilme çabası Türk istihbaratının Milli Mücadele dönemindeki demokrasi uygulamalarına verilebilecek en çarpıcı örneklerden biridir.

Ankara Hükümeti Milli Mücadele döneminde Ermeni ve Rumlara eziyet edildiği şeklindeki propagandalara karşı da, bu iddiaları yalanlayan ve tam tersine eziyet edilenlerin Türkler olduğunu kanıtlayan Askerî Polis Teşkilatı raporlarıyla oluşturulan bildirimlerle cevap vermektedir.³⁹ Bu örnekte de görüldüğü gibi Türk istihbaratı propaganda çalışmalarında ispat ve delillendirmeye önem vermektedir. Ayrıca Türk istihbaratının Ankara Hükümeti'ni delile dayalı raporlarla, belgelerle bilgilendirip, kamuoyuna gerekli cevapların siyasi karar alıcılar tarafından verilmesini sağlayarak modern istihbarat uygulamalarına örnek teşkil edecek bir sistematik hareket ettiği de görülmektedir. Modern istihbarata geçiş adına önemli olan bu sistematik aynı zamanda halkın temsilcileri olan siyasi karar alıcılarla istihbarat teşkilatının koordinasyonu bağlamında da önemli bir demokrasi uygulaması olarak öne çıkmaktadır.

Milli Mücadele döneminde Türk istihbarat çarkının işleyişi hukuki norm ve kurallarla da uyumludur. Örneğin Askerî Polis Teşkilatı da, bu teşkilatın devamı olan Tedkik Heyeti Amirlikleri de 20 Aralık 1920 tarihli "Askeri Polis Teşkilatı Vazife Talimatnamesi"ne göre faaliyetlerini sürdürmek zorundadır.⁴⁰ Talimatnameyle belirlenen görevler içinde, "*tutuklanan şahısların ilgili makamlar aracılığıyla mahkemelere sevk edilmesi; casuslukları söz konusu olanların, buldukları belgelerle birlikte mülki makamlara teslim edilmesi*" gibi

³⁸ A.g.e., s. 192.

³⁹ A.g.e., s. 185-186.

⁴⁰ Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri*, s. 5.

görevlerin bulunması, Türk istihbarat çarkının hukuka uygun bir işleyişe sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.⁴¹

Türk istihbarat çarkının işleyişinde, espionaj ve kontrespiyonaj⁴² çalışmaları neticesinde uygulanacak olan yaptırımların da kararnamelerle yasal zemine oturtulduğu görülmektedir. Örneğin, 18 Ocak 1922 tarihli bir kararnameye göre, espionaj çalışmaları yaptığı gerekçesiyle Divan-ı Harp'e sevk edilen kişilerin hüküm giymeleri için mutlaka "*ispatlayıcı bir delil*" olması gerektiği vurgulanmaktadır.⁴³ Bu kararnameye göre haklarında ispatlayıcı delil bulunamayan kişiler hiçbir şekilde hüküm giymemekte, serbest bırakılmakta ve cephe gerisinde görevlendirilmektedir. Burada da, espionajla suçlanan kişilerle ilgili hukuki süreçte, suçun ispatı gibi temel bir hukuk ilkesi doğrultusunda hareket edildiği ve adil yargılamaya önem verildiği, istihbari suçlarla ilgili yargılamalarda modern demokratik hukuk devleti işleyişine uygun hareket edildiği görülmektedir.

Kamuoyunun doğru bilgilendirilip, bu doğru bilgilerle motive edilmesini amaçlayan propaganda faaliyetleri de Milli Mücadele'nin gidişatına yön veren temel istihbarat faaliyetlerindedir ve Türklerin, kitlenin doğru şekilde bilgilendirilip yönlendirilmesini amaçlayan istihbari hamlesi, bir propaganda aygıtı olan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin yapılandırılması olmuştur. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin propaganda çalışmalarının sadece bu teşkilatın inisiyatifine bırakılmaması, çalışmaların halkın temsilcilerinden oluşan Meclis'in denetiminde yürütülüyor ve Meclis üyeleri tarafından sorgulanıp eleştirilebiliyor olması Türkiye'deki genel demokrasi uygulamaları açısından da Türk istihbaratının demokrasi uygulamalarına katkısı açısından da önemlidir.

Türkler ekonomik, siyasi ve toplumsal alanda *gelenekselden moderne* geçişi yaşarken, istihbari gelişmeler de Türk modernleşmesine eklemlenmiş ve Türkiye'de demokrasinin gelişimine katkı verir durumdadır: Propaganda faaliyetlerinin icra ve denetim aşamaları; ülkenin birliğini, bütünlüğünü ve tam bağımsızlığını sağlamayı ve bir demokratik hukuk devleti oluşturmayı hedefleyen ideolojiyle aynı çizgide olup Meclis'in de kontrolü altındadır. Milli Mücadele döneminde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ni konu alan toplantı, karar ve uygulamalar içerisinde de Türkiye'de

⁴¹ Çağlak, a.g.e., s. 101; Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, s. 12-14; Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, s. 5; Çukurova, a.g.e., s. 51.

⁴² Casusluk ve karşı casusluk.

⁴³ **BCA**, Fon: 30-18-1-1, Kutu: 4, Gömlek: 45, Sıra: 12; 18 Ocak 1922.

demokrasinin gelişimine katkı sunan nitelikleri haiz çok sayıda karar ve uygulamaya rastlamak mümkündür.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ni, halkın bilgilendirildiği tüm süreçlerin içinde tutma çabası içerisinde. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti milleti aydınlatmaya hizmet edecek bilgileri ilgili makamlara bildirirken bu bilgileri içeren yazıların bir suretinin de Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'ne gönderilmesi ve bu konuda ilgililere bildirimde bulunulması hakkında Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal imzasını taşıyan emir⁴⁴ de bunu kanıtlamaktadır. Müdüriyet, Meclis için, propaganda çalışmaları bağlamında merkezî bir role sahiptir. Ayrıca, Vekâletlerin (Bakanlıkların) haber bakımından Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ne yardımcı olmaları hususunda Büyük Millet Meclisi Riyaseti'nden Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne yazılan resmî yazıda Müdüriyet'in irşad vazifesi ile de görevli olmasının bu yardımı daha da gerekli kıldığına vurgu yapılmakta, halkın manevi duygularının güçlendirilmesine ilişkin ve cephelerde tutulan esirlerin sorgularına ilişkin haberlerin Müdüriyet'in bilgisi dâhilinde olmasının ve bu haberlerin Müdüriyetçe tasnif edilmesinin daha uygun olacağı bildirilmektedir. Bununla birlikte, ilgili Vekâletlerle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin her Cumartesi ve Salı, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ni kendi makamlarına ait (yukarıda bahsi geçen türden haberler bağlamındaki) istihbarat hususunda mutlaka aydınlatmaları ve acil hususları Müdüriyet'e ayrıca yazarak veya Müdüriyet'i telefonla arayarak haber vermeleri rica olunmaktadır.⁴⁵ Halkın temsilcilerinden oluşan Meclis'in, halkın doğru bilgilendirilmesi yönünde ve kurumsal (Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi) eksenli organizasyon çabası, Milli Mücadele dönemi demokrasi uygulamalarına verilebilecek önemli örnekler arasında yer almaktadır.

Milli Mücadele'de propaganda işlerinden sorumlu bu Müdüriyet'in harcamalarının, kuruluşundan itibaren Meclis'in denetiminde olması da başlı başına önemli bir demokrasi uygulaması olarak öne çıkmaktadır. İcra Riyaseti'ne bağlı Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi bütçesi hakkında ve dört maddeden oluşan kanun tasarısının ilk maddesine göre Müdüriyet'in ilk teşekkül olduğu 1920 yılı Haziran'ından aynı yılın Eylül sonuna kadar dört aylık maaş ve giderlerini gösterir geçici bütçenin 35.518 lira olarak kabul edildiği; ikinci maddede, Müdüriyet'e kanunla verilen tahsisata mahsuben gerçekleşen harcamaların birinci maddede yazılı

⁴⁴ ATASE, İSH-13, Kutu: 862, Gömlek: 117; 10 Ağustos 1920.

⁴⁵ ATASE, İSH-11, Kutu: 668, Gömlek: 19; 14 Temmuz 1920.

meblağdan mahsup olacağı; üçüncü maddede, bu kanun gereği gerçekleştirilecek harcamaların İcra Reisi'nin onayı ile Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nce yapılacağı; dördüncü maddede, bu kanunun tatbikine İcra Riyaseti ve Maliye Vekâleti'nin memur olduğu bildirilmektedir.⁴⁶ Anlaşılan o ki teşkilatın tüm harcamaları sıkı denetim altındadır. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin 13 Eylül 1920 tarih ve 583 numaralı teklifatnamesi gereği Müdüriyet'e 3000 lira avans verilmesinin Heyet-i Vekile'nin 16 Eylül 1920 tarihli toplantısında kararlaştırılması;⁴⁷ ve bununla birlikte, yeniden düzenlenerek Hariciye Vekâleti'nin 19 Şubat 1922 tarihli ve 860/3 numaralı tezkeresi ile gönderilen 1922 yılı Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi Bütçesi'nin Meclis'e sunulduğu, İcra Vekilleri Heyeti'nin 22 Şubat 1920 tarihli toplantısında kararlaştırılmış olan 1431 no'lu kararname de⁴⁸ bir istihbarat yapılanmasının bütçe ve harcamalarının, halkın temsilcilerinin bulunduğu Meclis tarafından ne kadar önemsendiğini ve yakından takip edildiğini göstermektedir.

İstihbarat teşkilatlarının bütçe ve harcamaları konusunda 21. yüzyılda dahi dünya üzerindeki pek çok istihbarat teşkilatı hakkında denetimsizlik meselesiyle ilgili çeşitli sorunlar gündeme gelirken, Türklerin 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ve bağımsızlık savaşı verdikleri bir süreçte, propaganda ve istihbarat işlerinden sorumlu kurumları üzerindeki Meclis denetimini ve kontrolünü bu derece önemsemeleri, Türkiye'de ve dünyada demokrasinin gelişiminin istihbari boyutuna ilişkin üzerinde durulması gereken önemli bir örnek uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk istihbaratının Milli Mücadele dönemindeki kurumsallaşma hamleleri ve istihbarat faaliyetlerinin istihbaratta kurumsallaşmanın getirdiği nizamlar çerçevesinde icrasıyla bu faaliyetlerin demokrasi uygulamalarına örnek gösterilebilecek bir nitelik kazanması, bununla birlikte Meclis denetiminin sürekli devrede olmasıyla gelen denetlenebilir yapı Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki uygulamaları tamamlayıcı ve bu uygulamalara ivme kazandırıcı bir vasfa da sahip olmuştur. Bir bütün olarak ve tarihsel süreklilikler bağlamında bakıldığında Türk istihbaratının, Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayan ve Milli Mücadele döneminde de devam eden modern istihbarata geçiş süreci uygulamalarıyla Türkiye'de demokrasinin gelişimine istihbari açıdan önemli katkılar yaptığı ve bu uygulamaların Türkiye'de demokrasinin gelişiminin istihbari boyutunu oluşturduğu görülmektedir.

⁴⁶ BCA, Fon: 30-18-1-1, Kutu: 1, Gömlek: 10, Sıra: 19; 9 Eylül 1920.

⁴⁷ BCA, Fon: 30-18-1-1, Kutu: 1, Gömlek: 13, Sıra: 5; 18 Eylül 1920.

⁴⁸ BCA, Fon: 30-18-1-1, Kutu: 4, Gömlek: 50, Sıra: 7; 22 Şubat 1922.

Sonuç

Türk istihbaratının modern istihbarata geçiş sürecinde demokrasi uygulamalarına katkı verebilecek nitelikteki uygulamalarının ilk izlerine Osmanlı İmparatorluğu döneminde rastlanmaktadır. Batı'daki gelişmelerin de etkisiyle devlet artık tebaasıyla güçlü bir bağ kurmaya daha fazla özen göstermesi gerektiğinin farkındadır ve istihbarat çalışmaları da bu bağlamda, tebaanın korunmasını ve aynı zamanda da tebaanın devletin belirlediği hukuk kuralları çerçevesinde hareket etmesini sağlamaya yönelik bir anlayışla yapılmak zorundadır. Bu anlayışın istihbarat faaliyetlerine yansımaya başladığına dair ilk kıvılcımlar I. Abdülhamid ve III. Selim dönemindeki istihbarat uygulamalarında belirmiştir. II. Mahmud döneminde de devam eden benzer anlayış Tanzimat sonrasında Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde istihbarat faaliyetlerinin kurumsal yapılar bünyesinde icra edilmesine yönelik hamlelerle gelişimine devam etmiştir. Tüm bu gelişmeler, istihbarat faaliyetlerinin daha merkezî ve kurumsal bir anlayışla icra edilmesi ve istihbarat faaliyetlerinin icrasında halkın güvenliğinin daha da ön plana çıkarılması yolunda, Türklerin modern istihbarata geçiş sürecinin önemli adımları olmuştur.

II. Abdülhamid döneminde Türk istihbaratı kurumsallaşma ve modern istihbarata geçiş yolunda daha da fazla yol kat etmiştir. Yurt dışından getirilen uzmanların, istihbarat faaliyetlerinin ne şekilde icra edilmesi gerektiğine ilişkin verdiği rapor ve önerilerin modern istihbarata geçiş sürecinde önemli etkileri olmuş; hukuk kuralları ve tebaanın güvenliği istihbarat faaliyetlerinin icrasında dikkat edilecek temel unsurlar olarak bu dönemde de öne çıkmıştır. Bu ilerlemeler de, istihbarat faaliyetlerinin Türkiye'de demokrasinin gelişimine ve modernleşmeye katkı sunan nitelik kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Türklerin ilk kurumsal istihbarat organizasyonu olan Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşu, Türklerin modern istihbarata geçiş sürecinde önemli bir sıçrama tahtası işlevi görmüştür. Geniş bir coğrafyayı kontrol edebilecek tarzda yapılandırılmış idari aygıtları, şube ve masalarıyla ve Harbiye Nezareti gibi katı ve belirgin bir hiyerarşik disipline sahip önemli bir nezarete bağlı oluşunun da etkisiyle Teşkilat, istihbarat faaliyetlerinin belirli kurallar çerçevesinde icrasını sağlamış ve bu yolla da istihbarat faaliyetleri, sistem içerisinde ve özel olarak istihbarata yoğunlaşmış bir kurumsal anlayışla sürdürülmüştür.

Türk istihbaratının modern istihbarata geçiş sürecindeki uygulamalarının Türkiye'de demokrasinin gelişimine en belirgin katkıyı yaptığı dönemse Milli Mücadele dönemi olmuştur. Bunun en önemli sebebi Türkiye'de yerleştirilmesi planlanan yeni devlet yönetimi anlayışıdır. İstihbarat, tam bağımsızlıkçı ve egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olacağı

bu yeni devlet yönetimi anlayışına eklenmek zorundadır ve bu bağlamda Türk istihbarat yapıları ve faaliyetleri de modernizasyona uyumlu olmalıdır. Milli Mücadele döneminde Türk istihbaratının bu gereklilikler doğrultusunda ve kurumsal yapılar bünyesinde faaliyetlerini yürütmeye odaklandığı görülmektedir.

İstihbarat faaliyetlerinin kurumsal yapılar bünyesinde icrası hem modernleşmenin hem de modernleşmenin gereği olan demokrasi uygulamalarının önemli göstergelerinden ve belirleyicilerinden biridir. Her kurum gibi istihbarat teşkilatları da merkezî yönetime bağlı, merkezî yönetimin denetimine açık olmalıdır. Milli Mücadele döneminde istihbaratta kurumsallaşmaya verilen önem ve istihbarat organizasyonlarının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin eleştirilerine ve denetimine açık olması bu bağlamda Türk modernleşmesine ve Türkiye'de demokrasinin gelişimine doğrudan katkıları sağlamıştır.

İstihbarat organizasyonları yapı ve işleyiş tarzlarıyla aynı zamanda devleti ve devlet yönetimi anlayışını da yansıtan organizasyonlardır. Özellikle Milli Mücadele dönemi istihbarat organizasyonları, denetime açık yapıları ve demokrasinin gelişimine katkı yapan uygulamalarıyla, Türkiye'de gelişim aşamasında olan demokratik hukuk devleti anlayışının istihbari yansımalarını oluşturmuşlardır. Türk istihbaratının özellikle Milli Mücadele dönemi uygulamaları ve kurumsal istihbarat organizasyonları, Mustafa Kemal'in, modern istihbarata geçiş sürecini hızlandırıp tamamlamak için hamleler yaptığının da somut kanıtlarıdır. Mustafa Kemal'in asıl ve nihai hedefi bir demokratik hukuk devleti inşa etmektir ve Milli Mücadele dönemi istihbarat organizasyonları da, Türk istihbaratının bu demokratik hukuk devletine entegrasyon sürecinin önemli birer parçası olmuşlardır.

Bu çalışmada, modern istihbarata geçiş sürecinde Türk istihbaratı; demokrasinin gelişimine katkı yapan nitelikteki faaliyetleri, kurumsallaşma çabaları, bu çabaların sonucunda oluşan kurumsal yapıları ve bu kurumsal yapıların faaliyetlerini ve harcamalarını denetleyen demokratik denetim uygulamalarıyla birlikte ele alınmış ve böylece Türkiye'de demokrasinin gelişiminin bir de istihbari boyutunun olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Dünya genelindeki demokrasi uygulamalarının geçmişten günümüze tarihsel süreklilik içerisinde gelişerek şekillenmesi ve bu gelişme ve şekillenmenin bundan sonra da devam edecek olması, istihbarat teşkilatları gibi bireyin ve devletin güvenliğinden sorumlu ve bu yönüyle de demokratik modern devletin önemli bir parçası olan teşkilatların ve faaliyetlerinin demokrasi-istihbarat bağıntıları özelinde ve bu bağıntıların tarihsel oluşum süreçleri göz önünde bulundurularak incelenmesini gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA**Arşivler****Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**

BCA, Fon: 30-18-1-1, Kutu: 4, Gömlek: 45, Sıra: 12; 18 Ocak 1922.

BCA, Fon: 30-18-1-1, Kutu: 1, Gömlek: 10, Sıra: 19; 9 Eylül 1920.

BCA, Fon: 30-18-1-1, Kutu: 1, Gömlek: 13, Sıra: 5; 18 Eylül 1920.

BCA, Fon: 30-18-1-1, Kutu: 4, Gömlek: 50, Sıra: 7; 22 Şubat 1922.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE) İstiklal Harbi Koleksiyonu (1919-1922) (İSH)

ATASE, İSH-11, Kutu: 668, Gömlek: 19; 14 Temmuz 1920.

ATASE, İSH-13, Kutu: 862, Gömlek: 117; 10 Ağustos 1920.

Kitaplar

Bilgin, Mehmet, **Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017.

Çınar, Bekir, **Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör**, Sam Yayınları, Ankara, 1997.

Çukurova, Bülent, **Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları**, Ardıç Yayınları, Ankara, 1994.

Hiçyılmaz Ergun, **Karakol - Türk Devrimi'nde Bir Gizli Örgüt**, Destek Yayınları, İstanbul, 2012.

_____, **Teşkilatı Mahsusa**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.

İlter, Erdal, **Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi**, MİT Basım Evi, Ankara, 2002.

İrtem, Süleyman Kâni, **Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür**, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 1999.

İskit, Server R., **Türkiye'de Matbuat Rejimleri**, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1939.

Levy-Aksu, Noemi, **Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş 1879-1909**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001.

Öztoprak, İzzet, **Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981.

Pehlivanlı, Hamit, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askerî Polis Teşkilatı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992.

- _____, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993.
- Stoddard, Philip H., **Teşkilât-ı Mahsusa**, Arma Yayınları, İstanbul, 2003.
- Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi - Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne - 2. Kitap**, Bilgi Yayınları, Ankara, 2009.
- Yüksel, Ahmet, **Osmanlı İstihbaratı**, Kitap Yayınları, İstanbul, 2013.

Makaleler

- Aysal, Necdet, “Çöküşten Mütarekeye Osmanlı'da Haberalma”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı.40, s. 523-543, Ankara, 2007.
- İlter, Erdal, “Osmanlılarda İstihbarat (XIV.- XIX. Yüzyıllar)”, **Avrasya Dosyası Dergisi**. Cilt 8, Sayı 2, s. 233-254., Ankara, 2002.

Tezler

- Başboğa, Sevcan, **Anadolu Ajansı (1920-1922)**, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.
- Çağlak, Aykut, **Türk ve Rus İstihbaratı (1900-1925)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2019.
- Gör, Emre, **II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı İstihbarat Ağı (1876-1909)** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2018.
- Safi, Polat, **The Ottoman Special Organization - Teşkilat-i Mahsusa: An inquiry into its operational and administrative characteristics**, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2012.
- Hepkon, Zeliha, **Kemalist İdeolojinin Oluşumunda Kitle İletişim Araçlarının Rolü: Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Umumiyesi (1920-1931)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008.